oraş care-l va adopta până la sfârşitul vieții. Este autorul a numeroase opere de artă monumentală și reliefuri comemorative: efigia lui Nichita Stănescu de pe casa memorială, Eufrosin Poteca, bust din piatră de calcar amplasat în satul Nucșoara (1971), Mihai Viteazul în piatră de calcar la Şcoala generală nr. 21 din Ploiești; Ion Negulici, bust din piatră de calcar, Ploiești; lacăra - Pasăre, în piatră de Tioc, Cimitirul eroilor din Sinaia.

Bibliografie specifică.
Catalogul Nicolae Kruch, anul 1989, UAP-Ploiești, CCES-Prahova.
Oarcea, Felicia Aneta *Şcoala și societatea în comitatul Arad*, Editura Gutenberg, Arad, 2012.
Popeangă, Vasile, *Rețeaua şcolară arădeană din 1877*, în Vasile Popeangă, *Studii din domeniul științelor educației*, Editura ”Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2007.
Informații de la Şerb Măriuța
Tolan, Isaia, *File din istoria Aradului*, Editura Semne.
Ziridava nr XIX-XX din 1996

Ioan Tuleu

COMUNA MACEA

Denumiri:

Macea: *Machya (1380), Macha (1394) Machaszek (1439),Matha 1446), Macza (1458), Macha (1609), Mácsa (1746), Matsa (1828), Matscha*

Sânmartin: *Zenthmárton, Sanktmarton, Sanktmartin, Sânmarton, Nemeszmárton*

Repere geografice:

Altitudine**:** 104 metri**.** Comuna Macea este formată din satele **Macea**(reşedința) şi **Sânmartin** (aflat la 5 km distanță).

Istoric

Prima atestare documentară: *Macea*:1380**,** *Sânmartin:* 1465

În perioada de trecere spre epoca bronzului, la Macea au fost dezvelite vestigii ale *culturii Baden* (participantă la formarea culturii Coțofeni).

În 1380, satul Macea a fost primit ca feudă de către un episcop catolic.

În 1394, satul **Macea** făcea parte din domeniul familiei nobiliare maghiare Keczer, în 1428 aparținea domeniului Bessenyey. A făcut parte din teritoriul vestic al fostului comitat al Zarandului. În anii 1478-1480, Macea este inclusă în domeniul Czeczey. În 1559 -1564 iobagii din satul Macea aparțin domeniilor nobiliare Keczer și Farkas. În 1564, localitatea Macea intră în posesia familiei nobiliare Drágffy. În 1609, principele Transilvaniei, Gabriel Bathory, a donat satul Macha (Macea) către familia nobiliară maghiară Balassa. În perioada ocupației otomane, din sangeacul Zărand.

După Pacea de la Karlowitz (1699) și cea de la Passarowitz (1718), Erariul de la Viena intrând în stăpânirea acestor locuri, cedează pe cale de donație sau vânzare o serie de terenuri spre a intra în exploatarea domenială. Astfel, domeniul de la Macea, împreună cu cel de la Șimand și Glogovăț fac parte, începand din anul 1715, din proprietățile familiei Edelspacher. Dar nu rămân multă vreme în proprietatea acestuia, căci Sigismund Edelspacher a fost dispus să vândă o parte din moșiile sale unui nobil sârb, Mihai Cernovici și fiul acestuia, Ioan. Aceștia din urmă contribuiseră substanțial la eliberarea Banatului de sub ocupația otomană și primisera, ca atare, în anul 1720 blazonul și diploma de înnobilare din partea Casei de Habsburg. Începând cu anul 1724 începe construcția unei reședințe nobiliare, prin reabilitarea unui vechi conac. Primele amenajari ale reședinței noului proprietar sunt databile în jurul acestui an. Parcul dendrologic in incinta căruia se gaseste actualul castel, este situat in vatra localitatii, avand doar o singurä latura a perimetrului sau, orientată spre exterior.

Primăria Macea a luat ființă în 1730, având ca organizare un primar, un notar şi un perceptor, administrând o singură localitate. Majoritatea documentelor din arhiva primăriei,

înainte de aul 1943, au fost distruse de trupele hitleriste care au intrat în sat. În jurul anului 1750 au plecat din comuna Macea, spre Moldova, cca. 250 de familii (Marki Sandor). Acest fapt poate constitui un indiciu ca in aceasta comuna, inca dinaitea anului 1750, ar fi existat o populatie destul de numeroasa.

Desigur că Moise Nicoară a vizitat Macea, participând la întrunirile intelectualităţii române arădene, că doar, aceste întruniri, aveau loc în casa nepoatei sale, Iuliana (David Nicoară, din Gyula, fiind frate cu Moise). În aprilie 1824, au loc mișcări țărănești pentru pământ la Macea. În anul 1800, iobagii din Macea au arendat pusta erarială.

Pavel Cernovici, stăpânul domeniului Macea, era consilier regal și avea domiciliul atât în Arad cât și la Pesta. Dupa cea de-a doua căsătorie se retrage la Macea, unde i se naște un fiu, Peter (Petru) in 1810, ultimul proprietar al familiei sale la Macea În 1820, în vecinătatea conacului se pornește construcția actualului castel, de către Pavel Cernovici. Petru a cochetat cu Revoluția de la 1848-1849, fiind arestat în multe rânduri, dar până la urma a fost achitat. Astfel se explica prezența pe teritoriul parcului a mormântului generalului kossuthist Damjanich, alaturi de cel al generalului Iahner - octombrie 1849. Din acest moment vaduva lui Damjanich, Emilia, verișoara lui Petru Cernovici, se retrage la reședința de la Macea. În 1862, Petru Cernovici vinde proprietatea sa de la Macea.

La sfârșitul stăpânirii lui Cernovics s-au adus secerătoare și batoze. Pătrunderea acestor mașini în agricultură nu era văzută cu ochi buni de către țărani, temându-se că astfel vor rămâne fără posibilitatea de a-și asigura mijloacele de trai.

Intre anii 1860-1865, moșia lui Cernovics trece în proprietatea contelui Tiberiu Karoly și este stăpânită apoi de fiul acestuia, Iuliu Karoly, pana în anul 1918, când moșia a fost expropiată în folosul țăranilor din comuna Mace, cu excepția parcului și a unei suprafețe de 800-900 iugăre cadastrale. În conetxtul regimului liberal din Imperiul Habsburbic, în comuna Macea a fost instalat un notar român iar limba română a fost utilizată, pentru scurt timp, în administrația comunală și comitatensă.

.Intre anii 1862-1864, ambele localități (Macea și Sânmartin) au fost bântuite de o mare secetă care a provocat moartea mai multor oameni și animale din lipsă de hrană. O scădere simțitoare a populației în ambele localități se înregistrează între anii 1870-1880, când prin părțile locului a bântuit holera. Atunci, datorită numarului mare de decese, morții erau transportați mai mulți într-o căruță afară din localitate, la o distanță de cca. 4 km - loc ce astăzi se numește *„cimitirul holerei"*. In partea de est a comunei Macea, la o distanță de cca. 3 km, se afla o baltă în care apa provenită din precipitații se acumulează și persistă tot anul. Balta a luat naștere într-o groapă din care s-a luat material pentru confecționarea cărămizilor între anii 1880-1890 - loc ce poartă azi denumirea de *„Topila"*.

După 1862 moșia ajunge în proprietatea contelui maghiar Karolyi Gyorgy de Nagy Karolyi care între 1862-1886 va ridica o nouă aripă castelului, în stil francez. Tot de pe atunci se începe organizarea grădinii din jurul castelului. La sfârșitul secolului al XIX-lea proprietar era Karolyi Tibor, fiul lui Gyorgy.

După 1890 Macea și Curticiul sunt arondate cercului pretorial al Aradului. După Tratatul de la Trianon granița este fixată la 2 kilometri de comună, la nord-vest. În 1918, în Macea se înființează o organizație social-democrată, de către țăranii români, îm preună cu cei germani, considerând că își vor putea obține mai ușor drepturile, inclusiv cele referitoare la împărțirea pământului. În 1919, în Macea au fost arendate forțat 4320 iugăre de pământ din moșia contelui Karoly Gyla, la 338 locuitori. În 1920, nemulțumiri privind munca ce trebuia plătită pentru pământul arendat au fost și la Macea. Prin reforma agrară din 1921, țăranii din Macea și Sânmartin au primit pământ, dar aua apărut nemulțumiri legate de întârzierea procesului de expropiere.

Începând cu 1925, Macea va aparține de plasa administrativă Sfânta Ana (Sântana). În contextul rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941, legionarii au atcat și au dezarmat

postul de jandarmi din comuna Macea. în 13 septembrie 1944, trupe hortyste au ocupat Macea, ducând lupte cu trupele române angajate în acoperirea Aradului.

În comuna Macea trăiesc, alături de români, maghiari și germani. Populația germană a venit probabil în timpul colonizării din veacul al XVIII-lea, așezându-se în partea de nord a localității (”*Ulița nemțească*”), răspândindu-se apoi în întreaga așezare. Nu se poate preciza exact momentul sosirii maghiarilor în Macea, dar faptul că s-au așezat în partea de est (*Ulița Kondoreștilor*), sugerează că s-au stabilit aici înaintea germanilor.

Monumente:

Castelul Cernovics din Macea, 1862-1886 (*stil secession*)

Istoria castelului este legată de cea a familiei nobiliare de origine sârbă Csernovics care în anul 1720 primesc de la Imperiul Austriac titlu nobiliar. În anul 1724, Mihai și fiul său Ioan primesc mai multe domenii printre care și Macea. În același an sunt demarate lucrările la o reședința în comună. Lucrările se sfârșesc probabil în anul 1745, anul morții lui Mihai. În această perioadă castelul avea o singură aripă, cea de est. Soția lui Mihai, Ana, devine urmatoarea proprietară și cea care va cumpăra domeniile Curtici și Cutos. Nepotul lui Mihai, Lazar Csernovics este cel care va primi în anul 1793 titlul de Graf (Grof). În anul 1804, Pavel Csernovics ajunge proprietar al domeniului Macea. El s-a ocupat de amenajarea reședinței. Fiul său, Petru este cel care dupa o călătorie efectuată în 1845 în Orientul Apropiat va aduce specii exotice precum Ginko Biloba, în grădina parcului ce împrejmuia castelul. Totuși, Petru este și cel care va face ca reședința să iasă de sub stăpânirea familiei Csernovics, pierzându-l, conform unor mărturii, la un joc de cărți. Următorii proprietari vor fi din familia Nagy Karolyi, primul fiind Gyorgy Karolyi, care va demara în 1862 o nouă modificare a castelului și o extindere prin construirea celei de-a doua aripi, și a turnului înalt de 30 de metri. Această adăugire aduce castelului asemănarea cu modelele în vogă din Franța. Fiul său, Tibor Karolyi, se va ocupa mai mult de extinderea parcului care va avea o suprafață de 100 de holde de pădure plantată. În anul 1900, proprietar al domeniului este Gyula Karolyi, cel care îl va aduce pe fotograful Ruhm Odon să imortalizeze castelul. Tot el este cel care adaugă o terasă metalică la corpul vechi. După 1912, groful nu se mai ocupă de castel, axându-se în mod special de moșie. Începând cu 1920, Gyula Karolyi se retrage la reședința sa de la Budapesta.

În 1939, castelul și parcul trec în proprietatea medicului Adam Iancu din Curtici. Acesta le va poseda până la naționalizarea lor în anul 1948.Între anii 1946-1948 a fost *orfelinat pentru copiii orfani de război*. Între anii 1948-1950, castelul devine *Azil pentru orbi* sau persoane cu ușoare deficiențe de ordin psihic. În perioada 1950-1952 este *Școală de Corecție* (de reeducare) pentru copiii orfani și cu probleme de comportament. În anii 1952-1952 devine pluton de instruire a câinilor pentru grăniceri. Între 1954-1956 castelul devine sediul CAP Macea (aripa de nord) iar din 1956, CAP-ul se mută în Pavilionul de vânătoare, având aici sediul până în 1990. Întreprinderea Tricoul Roșu Arad a amenajat la castel, între anii 1957-1960 o tabără de pionieri pentru copiii muncitorilor. Din octombrie 1960 și până în 1986 a funcționat la castel *Școala Ajutătoare Macea*, primul director fiind învățătorul Arcadie Semlecan, școala având un efectiv de 45 de elevi. *Școala Ajutătoare* a fost desființată în mod abuziv în 1986 și mutată până în 1990 în Petriș.

După Revoluție, începând cu anul 1991, castelul și grădina botanică au fost închiriate și , ulterior, cumpărate, de către Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad. După necesare renovări, Universitatea utilizează castelul drept centru academic de conferințe, pentru evenimente cum sunt întâlnirile universitare cu participare internațională sau **Școala de vară de Software Liber *„Informatica la Castel”*** (școală anuală pe teme de IT și educație, începând din anul 2003).

Strâns legată de istoria castelului, este istoria **Grădinii botanice** în interiorul căreia se află reședința nobiliară. Începută de familia Csernovics, în principal Mihai, primul care dorea trasarea unui parc în jurul edificiului ce era în construcție. La cumpărarea de către Karolyi

parcul avea o întindere de 10 hectare (20 holde). În timpul lui Tibor Karolyi moșia avea deja 100 de holde de pădure plantată și populată cu fazani (localnicii o numea fățănărie). Odată cu angajarea lui Iosif Prohaska, începe o perioadă în care este gestionat aspectul exterior și arealul dendrologic. Astfel, are loc amenajarea fântânii arteziene și a unui teren de tenis. În anul 1968 devine în mod oficial Parc dendrologic. În 1990 este transferat în proprietatea Universității "Vasile Goldiș" din Arad, peste patru ani devenind **Gradină botanică universitară Macea.** În prezent poartă numele de **Grădina Botanica Universitară ”Pavel Covaci”.**

Sânmartin

În anul 1477, satul Sânmartin făcea parte din domeniul feudal Nadaby. În 1486, localitatea Sânmartin aparținea domeniului Dóczy iar în 1492 domeniului Nadaby. În anii 1495, 1508 și 1520, satul Sânmartin era stăpânite de nobilii Dóczy și Tarcsay. În anul 1525, satul Sânmartin era locuit de 27 familii de iobagi. În anii 1559-1564, în Sânmartin erau 18 sesii iobăgești aparținând domeniilor Bathory, Dóczy, Nagy, Kutassy și Bede. La mijlocul veacului al XVI-lea, satul Sânmartin este cucerit de turci, fiind înregistrate în 1567 31 familii de țărani iar în 1579, 41 de familii. În secolul al XVII-lea, Sânmartinul reintră sub administrația otomană. În veacul al XVIII-lea, Habsburgii sunt interesați de colonizarea acestei localități cu populație germană, pentru a pune în valoare terenurile agricole din hotarul satului.

Numarul coloniștilor germani, care au fost aduși în anii 1743-1744 din sudul Germaniei (Schwartzwald, Hatzenwald) de catre baronul Ioan Gheorghe Haruckern, prefect de Gyula, este evidențiat de diferite registre matricole păstrate la Parohia romano-catolică din Sânmartin. Din datele culese din aceste registre matricole rezultă că în anii 1750-1751 - dată de la care există asemenea registre, au fost înregistrate 20 de nașteri, 8 căsătorii și 4 morți.

Dupa cel de-al doilea razboi mondial, anumiți locuitori din comuna Macea și Curtici care înaintea razboiului au fost colonizați în Dobrogea și Basarabia, și-au stabilit domiciliul în Sânmartin. Acești coloniști români și-au construit case, primind ajutor substanțial din partea statului și în felul acesta apare un nou ”cartier” al acestei localități, in partea de sud-est. Pana în anul 1968, ambele localități, adica Macea și Sânmartin, au fost **comune separate**, dar începând din acest an Sânmartinul devine sat aparținător al comunei Macea.

Generalul Damyanics era cumnatul lui Cernovics, proprietarul din acele timpuri al castelului din Macea. La 13 august 1849, trupele rusești au intrat în Sânmartin, alungând ungurii și eliberând prizonierii. Aceste trupe se aflau sub comanda generalului Pradviski - polonez de origine. In scriptele parohiei romano-catolice din satul Sânmartin se arată că staționarea trupelor rusești în localitate are loc până la data de 21 august 1849.În sat conviețuiesc împreună români, rromi, maghiari, germani, ucrainieni. După al doilea război mondial în sat s-au stabilit mai multe familii de români ortodocşi. Din 1968, satul Sânmartin face parte din comuna Macea.

Monumente:

În parcul din localitate se afla *mormântul revoluționarilor Damyanics si Lahner*, care au luat parte la revoluția din 1848-1849. Recent, monumentul a fost mutat în orașul Arad.

Evoluția demografică:

Macea: 1559-1564-16 sesii iobăgești; 1567-20 familii iobagi; 1579-37 familii; 1722- 7 sesii părăsite; 1746-52 familii; 1771-1786- 111 familii; 1828- 296 familii de țărani și 6 familii de meșteșugari; 1849 -1 941 suflete; 1851- 2 172 locuitori; 1857- 2 470 suflete; 1862- 2 097 locuitori; 1869 - 3 244 persoane; 1880- 3 039; 1890-3 696; 1900- 4 295 locuitori; 1910- 4 180 suflete; 1922- 3 966 locuitori; 1948- 4 417 suflete; 1966- 4 429 persoane; 1972- 7 633; 2007 – 6 169 locuitori; 2002 – 6 169 locuitori; 2011-3 874 suflete.

Sânmartin: 1786- 126 familii; 1828- 247 familii de țărani, 32 familii de meșteșugari; 1851- 1 865 locuitori; 1857 – 2 236 suflete; 1869- 2 530 persoane; 1880 – 2 334 locuitori; 1890 – 2 565 suflete; 1900- 2 647 persoane; 1910- 2 757 locuitori; 1922 - 3 003 locuitori.

Biserica

Biserica ortodoxă Macea

Nu avem date despre biserica ortodxă din Macea în Evul Mediu. În jurul anului 1800, cu certitudine, familia nobiliară sârbească Cernovici a construit, din cărămidă, Biserica Ortodoxă din Macea. În 1864 Emilia Damianici, născută Cernovici, cere prefectului din Arad, aprobarea ca soțul său, Janos Demianici unul din cei 13 generali revoluționari să fie reînhumat în cripta familiei Cernovici din Biserica Ortodoxă. Cererea nu a fost aprobată, dar atestă existența Bisericii Ortodoxe la acea dată, precum și faptul că ctitorii ei erau familia nobiliară Cernovici.Biserica avea o singură navă și un turn cloponiță, atașată ulterior. Dovezi despre existența unei alte biserici de lemn există de pe la 1770, an marcat pe un clopot luat de austroungari și topit în primul război mondial. Biserica de azi este mărită, în anul 1993 s-au efectuat lucrări ample de renovare și extindere. Planul de navă a fost înlocuit cu cel ce cruce. Biserica a fost repictată în stilul frescă.

Din vechea biserică s-a păstrat naosul și turnul clopotniță, precum și iconostasul. Cel mai vechi obiect de cult păstrat este un litier, datat la 1800. Alte obiecte vechi de cult nu mai există.Șirul preoților parohi: Pop Ianoş (popa Ioan) şi Pater Toader (popa Toader), au numele înscrise în conscripţia din 1746; Alexe Samuilovici, în 1755, a slujit la biserica din Macea; Popovici Teodor şi Popovici Ilie, erau la Macea în 1791. Florian Petrila era paroh la Macea în 6 decembrie 1822, slujind la această biserică până în 1850.Nicolau Petrila, fiul lui Florian, din 1850 până în 1901. Nicolau Petrila purta titlul „Paroh Emerit Ladislau Petrila", fiul lui Nicolau, născut în 20 decembrie 1867, a fost capelan în 1900, iar din 1901 până în 1918, a fost paroh. Georgiu Bragea, a fost găsit la biserica din Macea începând cu decembrie 1822 și până în 1848. Georgiu Bragea (fiul), de prin 1848 până în 1891.Georgiu Bragea (nepotul), din 1891 până în 1901. Moise Bocsianu, preot între 1877 – 1883- numele său apare alături de cel al lui Nicolau Petrila și Georgiu Bragea. În această perioadă se pare că au fost trei preoți pe două posturi. Alți preoți: Liviu Raţ, 1901 – 1909; Aurel Ciorogariu, 1913 – 1917; Zenovie Brădean, scurt timp, în 1920; Remus Oancea, 1923 – 1941; Gheorghe Curtuţiu, 1931 – 1974; Viorel Curtuţiu , 1974 – 1992; Mihiţ Terentie, 1942 – 1989; Gheorghe Morar, din 20 mai 1990; Tudor Budeanu, din 4 aprilie 1993 şi în prezent.

Parohia Macea are în prezent două cimitire, cel vechi, situat spre fâșia de graniță cu Ungaria și cimitirul din Satul Nou, inaugurat în 1990. În cimitirul vechi odihnesc familiile de preoți Petrila, Mihiț și Curtuțiu. În cimitirul din Satul Nou, avem o capelă care deservește această parte a comunei Capela a fost ridicată de Primărie și concesionată Parohiei Ortodoxe Române Macea II.

Biserica catolică Macea este atestată din veacul al XVIII-lea, în 2012 cuprimzând circa 900 de enoriași, având ca preot, începând cu anul 1985, pe Șandor Teodor Petru.

Biserica baptistă Macea

Biserica Baptistă din Macea a luat fiinţă prin lucrarea făcută de lucrătorii din Curtici. Cel mai entuziasmat lucrător a fost dobaşul de la primărie - Clepea Teodor**.** În vara anului 1892, în ziua de Rusalii, are loc în Macea primul botez baptist, când sunt botezaţi primii 14 membri (Gheorghe Crişan, Ioan Crişan, Gheorghe Clepea, Ştefan Mureşan, Ioan Şimăndan, Ioan Cazan, Ioan Borlodan, Axente Pecican, Ştefan Sferdian, Dumitru Ardelean, Mihai Pantea, Gligor Pantea, Gligor Şimăndan şi Mihai Buta). În anul 1892 s-a format biserica baptistă din Macea. Imediat după botez a fost ales predicator Gheorghe Crişan, care nu după mult timp a fost ordinat şi a devenit predicator cercual. În anii 1900-1902 se construieşte prima casă de rugăciune, care în timp se reamenajează de mai multe ori până ajunge în forma de astăzi. De la înfiinţare până în anul 1903, biserica a cunoscut o dezvoltare numerică şi

spirituală deosebită, iar la numărul primilor convertiți s-au adăugat încă 50 de membri. În anul 1903 din pricina unor neînţelegeri pe chestiune de conducere a bisericii, un grup de membrii au trecut la credinţa adventistă, slăbind numeric biserica.

În perioada interbelică, biserica baptistă crește semnificativ, numărând peste 100 de membri în 1922, 150 în 1940. Între 1942-1944, ca urmare a politicii regimului Antonescu, biserica baptistă a fost închisă. În ciuda ostilității regimului comunist, biserica baptistă din Macea a ajuns să numere 222 de membri în 1970. De-a lungul anilor, în biserica baptistă Macea au activat mai mulți pastori și slujitori: Gheorghe Crișan, Gheorghe Clepea, Sferdean Ştefan, Popa Pavel, Costea Petru, Ţeţ Gheorghe, Lăscău Petru, Mureşan Vasile și Mihai Handaric. În prezent, biserica este slujită de către păstorul Şurtea Gheorghe, numărând aproximativ 90 membri.

Biserica adventistă s-a înfiinţat în Macea în anul 1911.Fondatorii bisericii adventiste au fost familiile: Deiac, Gligor, Maria Luce și Maria Magdalena, Ștefan, Maria Floarea, Ardelean Gheorghe și Maria, familia Sfăt (Tăula). Primii pastori adventiști au fost Sziegfried și Mateescu. În anul 1928 s-a cosntruit primul edificiu bisericesc lângă casa Mihuț. În anul 1929, pe terenul donat de catre Ardelean Ioan şi Zena, se construieşte un nou locaş de închinare inaugurat de către pastorul Herman Petru. Odată cu mutarea în clădirea nouă, biserica ia un nou avânt. Se dezvoltă, aproape simultan toate departamentele bisericii, în mod deosebit cel muzical. În anul 1961, 1962, patru persoane, iubitori de muzică instrumentală, au pus bazele a ceea ce avea să poarte numele mai tîrziu, "fanfara din Macea". Inițiatorul corului a fost Ardelean Iafet iar al fanfarei Otlăcan Traian. S-a făcut o renovare a clădirii bisericii în 1973. În 2011 a fost construit, din temelii, un alt edificiu. Astăzi, comunitatea adventistă numără 250 de membri. De-a lungul vremii, biserica adventistă di Macea a fost slujită de mai mulți pastori: Crișan Pavel, Cazan Gheorghe, Cazan Petru, Deiac Gligor, Săcui Petru, Maur Traian, Faur Ștefan, Dărvăşan Gheorghe, Rusu Gheorghe, Ban Ionel, Crișan Traian, Tolan Ioan, Maur Mihai, Crișan Pavel (din comunitatea măceană).

Biserica ortodoxă Sânmartin

Comunitatea ortodoxă actuală din Sânmartin s-a format după emigrarea în masă a populaţiei germane în anii '90 când românii băştinaşi împreună cu cei stabiliţi aici după plecarea germanilor, au purces la construcţia unui lăcaş de cult ortodox începând cu anul 1993, când s-a cumpărat din fondurile exclusive ale credincioşilor ortodocşi actuala clădire a bisericii, cu suma de 100.000 lei de la parohia romano-catolică din Sânmartin. Clădirea respectivă a avut mai multe destinaţii de-a lungul vremii, construcţia acesteia datând din jurul anului 1915, materialele folosite fiind cărămidă arsă, cărămidă din pământ, lemn, acoperită cu ţiglă. În perioada interbelică aici a funcţionat un club al tinerilor unde aceştia erau instruiţi în doctrina nazistă. După cel de-al doilea război mondial aici au funcţionat rând pe rând o şcoală, o grădiniţă, o sală de sport până când statutul acestei clădiri a devenit acela de biserică ortodoxă. Este o construcţie de 28 de metri lungime, 8 metri lăţime şi 6.5 m înălţime. Parte din zidurile exterioare au fost modificate în sensul că s-a construit o semiboltă. Ulterior s-a adăugat un turn din lemn în partea de vest care însă nu poate susţine unul sau mai multe clopote acesta având un rol mai mult ornamental şi care dă construcţiei aspectul de biserică. Altarul nu are o formă semicirculară ca la bisericile tradiţionale fiind drept şi din acest punct de vedere clădirea bisericii ortodoxe din Sânmartin are o formă oarecum atipică în raport cu alte biserici. Biserica a fost pictată în tehnica *"fresco"* de către pictorul Constantin Popescu din Rădăuţi şi la data de 31 august 1997 a fost târnosită de către dr. Timotei Seviciu, arhiepiscopul Aradului, în timpul preotului paroh Gheorghe Dehelean, data care a consfiţit official actul de naştere al parohiei ortodoxe Sânmartin, deoarece până atunci Sânmartinul avea doar statutul de filie.

Învățământul

În anul 1789 s-a înfiinţat şcoala românească confesională din Macea. În 1791, învăţător în Macea era George Popovici, cu o vechime de doi ani, având un salariu de 130 florini pe an, la care se adăugau şi alte foloase materiale (cereale, lemne). Ulterior, după un curs susţinut la Oradea, Ioan Csernovics îl aduce ca învăţător pe Procopiu Comisovici (1794). La începutul secolului al XIX-lea, învăţător în Macea era Rista Popovici, efectivul şcolar variind de la un an la altul. În anul şcolar 1823/1824, la şcoala din Macea învăţau 21 de elevi. În 1842 învăţător era Pavel Gheorghievici, originar din Gyula, absolvent (1841) al Preparandiei din Arad. În anul 1851, învăţător la Macea era un alt absolvent al Preparandiei (1828), Florian Horja, din Comlăuş. Acesta este urmat de alţi învăţători, Ion Popescu, Ion Nuţu, Ioan Oprea (în anii 1860-1866), efectivul elevilor apropiindu-se de 350 în 1870. Dascălul Ioan Oprea a militat pentru înfiinţarea celei de-a doua şcoli româneşti în comună, avându-l ca învăţător pe Teodor Otlăcan. După 1870, în Macea, a organizat cursuri de alfabetizare cu adulţii referentul şcolar de la Arad, G. Crăciunescu.

Au fost făcute împrumuturi la banca Victoria din Arad în vederea construirii unui nou local de şcoală. Noua şcoală era condusă de directorul Sava Raicu, având două posturi de învăţător – Mihai Dragoş şi Ion Boţoc. Fiica învăţătorului pensionat, Ioan Oprea, Maria, a fost o perioadă scurtă învăţătoare în celălalt local al şcolii. Absolvent al Preparandiei arădene (1904), George Iancu (a cărui statuie se află amplasată în curtea Şcolii Generale încă din 1989) a luptat pentru menţinerea învăţământului românesc în Macea, în condiţii grele, dar şi pentru o mai bună frecvenţă a elevilor. Mobilizat pe front, George Iancu este luat prizonier în Rusia (1916). Şcoala confesională a funcţionat pe terenul intarvilan de lângă primărie (în perioada 1872-1918).

După Marea Unire din 1918, la şcoala de stat din Macea activau învăţătorii Ioan Vesa şi George Ispravnic. În 1920-1921, în Macea, se înfiinţează Şcoala cu predare în limba germană, avându-l ca învăţător pe Francisc Dautner. Şcoala germană a funcţionat în perioada 1940-1945, fiind desfiinţată în 1945, reînfiinţată în 1948, unificându-se cu şcoala românească în 1959. Şcoala primară cu limba de predare maghiară, a început cu 6 clase în 1918, a funcţionat până în 1953.

Edificiul şcolii generale din Macea a fost supraetajat în 1966, în contextul sporirii efectivelor şcolare. În perioada 1986-1990, şcoala generală a funcţionat cu 10 clase clasele I-X). Actualmente, Şcoala Generală din Macea funcţionează cu 16 săli de clasă, modernizate, 1 laborator, 2 cabinete de profil. De-a lungul timpului, la şcoala din Macea au predat dascăli de valoare ca T. Codrean, Cosma Ogarca, Pavel Drig, G. Mihai, Ilie Văcaru, Arcadie Semlecan, Elena Feher, D. Grama, Pavel Covaci, Traian Lăpăduş etc.

Casa culturală ”Avram Iancu” s-a înfiinţat în 1929, cu 10 membri fondatori şi 30 activi, având sediul pe actualul loc al primăriei, singurul edificiu pe atunci cu etaj din comună. Aici se desfăşurau serbări şcolare şi întruniri publice. După 1944, rolul Casei Culturale este preluat de Căminul Cultural (cu edificiu nou, construit în 1960-1962). Biblioteca din comuna Macea s-a reorganizat în 1948, funcţionând în clădirea sediului primăriei. Azi biblioteca funcţionează în clădirea căminului cultural.

Personalităţi

Traian Andea (născut în 1922) a fost preşedinte al Cooperativei de Consum Macea (1953-1957). Între 1959-1975, a fost preşedinte al CAP Macea.

Pavel Covaci (1914-2006), absolvent la Facultăţii de Ştiinţe Naturale –Geografie, Cluj- Napoca. S-a ocupat mulţi ani de Parcul dendrologic din Macea, de Grădina Botanică Universitară care astăzi îi poartă numele. A studiat şi a promovat în reviste de specialitate studiul plantelor autohone şi rare.

Gheorghe Creţu (născut în 1939), absolvent al Facultăţii de Educaţie Fizică şi Sport, a publicat prima monografie a castelului Macea (2007, 2011).

Gheorghe Cozman (1904-1973), jurist, absolvent al Facultății de Drept din București, în 1941 adjunctul ministrului Culturii.

Ioan (Hans) Fackelmann (1932-1987), arhitect, fost vicepreşedinte al Uniunii Arhitecților din România. A proiectat clădirea modernă a Universității de Vest din Timișoara (construită în 2 etape, în 1950 și 1964-1965). A mai proiectat: *Şcoala de Muzică* (1967-1969), *ansamblul bisericii romano-catolice* din Orșova (1970-1976), *clădirea bisericii romano-catolice* din Dumbrăvița (1976-1979), *sediul Institutului Energetic* din Drobeta Turnu – Severin.

Carol Feher (născut în 1939), absolvent al Institutului Pedagogic din Cluj- Napoca, a publicat, în colaborare, mai multe cărți referitoare la Macea: *Carte, vouă, fiilor satului* (2006), *Macea, alean și dor* (2007).

Elena Feher (născută în 1937), absolventă a Institutului Pedagogic din Cluj- Napoca, a publicat în colaborare volumele: *Exercițiul, sinteză a cunoașterii* (2007) și *Macea, alean și dor* (2007).

Ioan Frimu (născut în 1942), inginer constructor de centrale –gigant, fost directorul Șantierului Midia –Năvodari, decedat în condiții suspecte la Paris.

Petru Ştiubei (născut în 1919), inginer, absolvent al Universității ”Politehnica” Timișoara, specializarea electrotehnică.

Teodor Hornea (1927-1981), jurist, absolvent al Facultății de Drept din Cluj-Napoca (1968), procuror -şef la raionul Lipova și procuror -şef la Arad.

Florica Sida Maxa (născută în 1959), absolventă a Universității ”Aurel Vlaicu”, Facultatea de Teologie Ortodoxă, a publicat poezii pentru copii în placheta *Desenez precum îmi spui* (2007) și *Slavă ție, Doamne* (2013).

Gheorghe Maxa (1929-2007), autodidact, a publicat volumele*: Vetre de câmpie* (1970, 1974), *Sete și flori* (1996), *Merinde pentru drum nemăsurat* (2001), *Trepte spre veșnicie*(2004).

Pavel Mercea – Mercescu (1931-2004), licențiat în Arte Plastice, sculptor faimos, a dăruit comunei următoarele monumente: *Complexul Monumental Gelu, Glad, Menumorut, bustul învățătorului George Iancu, Aleea Poeților, Monumentul Eroilor din cimitirul ortodox, monumentele funerare ale familiei, medalioanele Semlecan și Covaci.* În Timișoara i se poate admira *Decebal per Scorilo*.

Gheorghe Moțiu Bolduş (1941-2004), absolvent al Facultății de Drept Administrativ, Timișoara, a publicat volumele: *Epopeea Păulișului* (1996), *Așa căzu Reduta* (1998), *Clipitele clepsidrei* (1996), *Pătru Mantu* (2000).

Gheorghe Pelău (1920-1997), fratele lui Traian Pelău, medic (absolvent al Facultății de Medicină din Cluj-Napoca), a lucrat ca medic la Bata și în satele dimprejur, începând din 1947 și pâna la moarte.

Mihai Pelău (1912-1994), desenator tehnic după absolvirea Şcolii de Arte și Meserii din Arad. Absolvent al Facultății de Drept din Cluj-Napoca (1946), dr. în drept. Avocat în Baroul Arad 91946-1948), consilier juridic (1948-1975).

Traian Pelău (1925-2003), absolvent al Institutului Politehnic din București, Facultatea de Textile, a muncit o perioadă ca inginer și inginer-şef la întreprinderea ”Tricoul Roșu” Arad. În 1962 a fost numit inginer șef la Fabrica de Confecții din Arad (până în 1986, la pensionare).

Ladislau Szanta (născut în 1949), inginer, absolvent al Facultății de Agronomie din Timișoara. A lucrat la CAP Zărand, din 1974 la CAP Macea. A participat, în 1978-1979, la un curs de specializare, în California (SUA), la Ferma Joe Marchesotti Co., specializată în cultura legumelor, timp în care a asistat la cursurile Universității Stockton, dar a participat și la toate muncile din ferma respectivă. La 1 aprilie 1979 a fost numit șef de fermă, la serele din Macea

Ioan Tulcan, a absolvit Institutul Teologic Ortodox Universitar din Sibiu, dr. în teologie al Universității din eidelberg (Germania), profesor la Universitatea ”Aurel Vlaicu” din Arad, fost decan al Facultății de Teologie.

Mircea Vuculescu (născut în 1941), absolvent al Facultății de Filologie Timișoara, a publicat volumele*: Timpul permanent* (1996), *Stafia care ucide* (2000), *Clipa de evadare* (2006) și *Folclor literar din Macea* (2013).

Economie

Odată cu venirea familiei contelui Karoly, în a doua jumatate a secolului al XIX-lea, a fost adus ca notar în Macea Iuliu Szikszai. Pe timpul acestui notar s-a făcut șoseaua principală din comună cu castani de ambele parți - începând din dreptul parcului și pănâ la primaria comunală.In anul 1910 se forează o fantână arteziană în satul Sânmartin. Lucrările pentru construirea acestei fântâni încep la data de 17 martie 1910 și durează aproape un an. S-a ajuns la o adâncime de 410 m, unde s-a găsit apă potabilă. Populația satului Sânmartin a luptat din greu pentru asigurarea apei potabile. Prima pânză de apă nu era bună și provoca diferite boli și din această cauză nivelul mortalității în aceasta localitate era destul de ridicat. Lucrarea a costat 13 000 coroane. În anul 1967 s-au mai forat două fântâni la adâncimea de 153-194 m.

Încă din veacul al XVIII-lea, ziua de piață în Macea este miercuri. Pe lângă produsele cultivate în grădinile localnicilor (legume, brânzeturi, fructe), la piață se comercializau și produse ale moților din Vâfurile, Gurahonț, Hălmagiu etc.) care porneau cu carele spre câmpie. Moții vindeau fructe (mere, pere, prune uscate), dar și produse-acareturi necesare în gospodăria țărănească: leațuri, scânduri, ruzi de cocii, cozi de sapă, furci de lemn, var, mături, ciubere, nuiele, coșuri de paie, pălării etc. La început, locul pieței era parcul din fața căminului cultural, apoi s-a desfășurat lângă moară, iar acum este vis-a-vis de castel. Azi parcul poartă numele sculptorului Pavel Mercea (parcul central).

Tradiții populare

Costumele populare feminine

În loc de brâu sau bețe, fusta sau rochia este strânsă după ce este mult răsfrântă, în zboc, la mijloc, de niște ațe tari, legători. Zbocul reprezintă, de fapt, partea de sus a poalelor, a rochiei. Partea de sus a corpului se îmbracă cu spătoiul (o cămașă din pânză groasă de cânepă, șesută în casă din cânepa ce și-o cultiva fiecare gospodar, spre a-și asigura pânzeturile necesare familiei). Croiala spătoiului se caracterizează prin aceea că fața și spatele sunt tăiate dintr-o singură bucată, lipsind astfel cusătura de la umăr. În bucata de pânză dreaptă este tăiat la gât un decolteu pătrat. Gulerul este puțin dezvoltat, fiind redus la o bentiță îngustă. Mânecile sunt croite larg, fiind încrețite la umeri și jos, la pomnari (manșete). Pomnarii, foarte lați, se terminau cu mai mulți colți și se încheiau cu nasturi colorați de sticlă. Peste spătoi, femeile purtau zobon, împletit din fir de lână pură, vopsită în casă în culori naturale. Partea inferioară a corpului femeii era îmbrăcată în rochie, dedesubtul căreia erau puse poale foarte lungi și bogat încrețite, strânse în talie cu ajutorul pomnatei. Poalele de deasupra sunt îmbrăcate peste altele, fiind strânse sus și lăsate liber, având forma unui coplot. Peste rochie, în față, se purta un șorț, zadia, făcută din doi lați de pânză, încrețiți în partea de sus de un șiret tras printr-un tiv, numit pomnată. Șiretul și pomnata marchează talia femeilor. Șorțul este ornamentat în partea de jos cu motive geometrice colorate în roșu, negru, albastru. Partea de jos a zadiei se termină cu fodra sau cipca, croșetată în casă.

Încălțămintea specifică femeilor din Macea erau papucii cu tureac, ghete cu toc înalt încheiate cu șireturi lungi. Femeile purtau o cârpă mare după cap, legată încrucișat peste piept și înnodată la spate. Pe cap, femeile bătrâne purtau batic negru, legat sub bărbie. Sub batic, părul era pieptănat fie cu cărare, fie peste cap și strâns în coc. Femeile măcene mai purtau și *bughioș* (o poală mică pliată) și *veziclu* (o poale mai mare și întinsă, neplisată). Spătoiul era confecționat din pânză, cusut cu loză, de către fete iarna.

Costumul popular bărăbătesc

Specific bărbaților măceni erau pantalonii largi până la genunchi, apoi bufanți. *Cioarecii* erau strâmți pe picior, de culoare albă, la fel și sumanele, lucrate din lână de oaie țurcană (lungă). Izmenele de doi lați erau făcute din pânză țesută în casă, care era îngustă (50-60 centrimetri). Pentru a fi de ajuns pentru un crac, se cosea pe două părți.

Joc popular

Specific localității Macea era jocul popular numit *gazda de joc* (cel care organiza jocul). Se făcea un angajament pe un an de zile, cu muzicanții, cu primăria sau biserica. Cei mai buni dansatori jucau în fața benzii (a muzicii) sau a highehii (viorii) dar locul de joc nu era stabil. Se juca pe locul piațului, sub frăgari, la cămin, lângă moară etc. Jocurile de bază erau*: De-a lungu, Mânănțaua, De-a întorsu.* Se mai dansau și *Închinata, Șoimoșana, Ciocănița, Terpeteaua, Bogăreasca, Șchioapa, Duba*.

Turism

Dintre obiectivele turistice cele mai importante sunt: "*Arboretul* de la Macea*" în suprafață de 20,5 ha.,* **Castelul Csernovics** - *monument de arhitectură cu valoare de patrimoniu național,* datat din secolul al XIX-lea, *ștrandul, grădina botanică universitară ”Pavel Covaci”* și nu în ultimul rând *salonul expozițional de caricatură*. Anual, localitatea Macea găzduiește un important festival de caricatură și umor.

Bibliografie:

Arhiva Arhiepiscopiei Arad/ nr 158, *fond 1877.*

Arhiva Arhiepiscopiei Arad- *Calendar 1901*.

Cândea, Floare Ranta**,** *Macea. Vatră –chipuri – rânduieli***,** Editura Gutenberg Univers, Arad, 2013**.**

Cândea, Floare Ranta (coord.), Mărturii măcene, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2011.

Crețu, Gheorge, *Castelul Macea. Micromonografie*, Editura ”Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2009.

Curtuțiu, Mircea Vulcănescu, *Folclorul obiceiurilor din Macea*, Editura Trinom, Arad, 2013.

Demșea Dan, Sarca Pompiliu, *Istoricul castelului de la Macea (1724-1994*), în ”Studia Universitatis Vasile Goldiș”, nr. 5, Arad, 1994, pp. 423-428

Feher Carol, Feher Elena, Cândea Floare Ranta, *Macea, alean și dor*, Editura Promun, Arad, 2007.

Feher Carol, Feher Elena, Cândea Floare Ranta*, Rapsozi și rapsodii măcene*, Editura caractere, Lipova, 2009.

Grama, Dimitrie, *Monografia comunei Macea* (mss).

Grama, Dimitrie, *Parcul și Castelul de la Macea*, vol. I-II, Arad, 2012.

Mihiț, Terentie, *Note biografice* (mss).

Prodan, David**,** *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea***,** vol. I, Editura Academiei, București, 1967.

Sava, Victor, *Descoperiri neolitice și de epoca bronzului la Macea, Topila, județul Arad*, în ”Crisia”, XXXIX, 2009.

Floare Cândea